

Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugo- slavenskim zemljama.

Historia episcopatus graeco-catholici Marčensis-
Svidn.censis et unionis eccles asticae in Jugoslavia.

Dr. Janko Šimrak.

Marčanski vladika Maksim Predojević [1630-1642].

Pečke patrijarhe ustaju protiv unije.

Napredak unije među narodom, koji je prešao na kršćansku stranu iz Turske, u velike je zabrinuo pečke patrijarhe. Oni su odlučili upotrijebiti sva sredstva, da uniju u korijenu mišće. Radi toga su u krajinu slali svoje posebne delegate, tako zvane e g z a r h e, koji su morali u ime patrijarhe pregledati sve crkve i manastire i kupiti milostinju za njega. Međutim glavna njihova zadaća bila je, da odvrate narod od unije i da ga pobune protiv sjedinjenog marčanskog vladike. Osim redovitih emisara, koji su obilazili krajinu svake treće ili četvrte godine, bili su slani u ove strane mnogobrojni monasi iz Turske, da agitiraju protiv unije. Petar Petretić piše u svome izvještaju, da je bilo strogo zabranjeno prelaziti iz turske na kršćansku stranu i tu se nastanjivati bez znanja krajiških zapovjednika. Međutim pravoslavni monasi u kojem god broju hoće prelaze s kršćanske strane u Tursku i s turske strane na kršćansku bez ikakva pitanja i znanja zapovjednika. Oni su vrlo opasni po kršćansku vjeru, jer propovijedaju raskol. Onima, koji polaze katoličke crkve i katoličke propovijedi, groze se najtežim prokletstvima. Pod njihovo se okrilje utječu oni, koji ne mogu sklopiti valjana braka radi toga, jer je bračni drug na životu, i oni ih vjenčavaju za velike svote novaca i za darove. Brakove, u kojima je muški pravoslavni, a žena katolikinja i koji su radi toga sklopljeni pred katoličkim sve-

čenicom, proglašuju nevaljanima i iznova se moraju vjenčati pred monasima. Tako je za vrijeme Maksima Predojevića odmah u prvoj godini njegove uprave došao u ove strane patrijarha Pajsija (1614—1647.) egzarh, koji se sam zove: »Euthimius Constantinopolitanus archiepiscopus Sophiensis et Vallachorum«. Na drugom mjestu se zove »Euthimius Constatinopolitanus, archimandrita magister ecclesiae orientalis nec non Vaiachorum episcopus«. Nećak njegov, kojemu je ostavio sav svoj imetak, zvao se Aleksandar Stati »Constatinopolitanus«.

Slavonski zapovjednik knez Eggenberg izvješćuje ratno vijeće u Gracu 1631. god. u mjesecu aprilu, da su u krajinu došli patrijarha iz Albanije i Mačedonije i nadbiskup iz Carigrada. Prema tomu bi imao s Eutimijem u ove strane doći i sam patrijarha Pajsija. O njegovom boravku i radu u krajini nema dalje baš nikakva spomena. Eggenberg opisuje u izvješću, kako Eutimije obilazi granice i čini svakakva bezakonja. Isti zapovjednik javlja u Gradac 1631. u mjesecu maju, da Eutimije zavađa Vlahe po krajini i da ih nagovara, da se ne pokoravaju svojim zapovjednicima. Moli ratno vijeće, da mu izda nalog, kako se imade u ovom slučaju držati.

Eutimije je dakle došao u ove strane sa velikim naslovima, da njegov autoritet bude što veći. Da uđe narodu u volju, stao ga je buniti protiv vojnih zapovjednika, koji su često vrlo zlo postupali s »Vlasima«. Međutim Eutimiju je bila glavna zadaća, da prikupi što više para i da s njima može kasnije bezbrižno živjeti. Od siromašnoga naroda ubirao je milostinju tako nemilosrdno, da su se »Vlasi« iz križevačke krajine pobunili protiv njega i poslali preko svoga zapovjednika Fridrika baruna Meerberga tužbu protiv njega, na kralja. Ratno vijeće iz Graca odgovara, da je poslalo tužbu kralju sa preporukom, budući da Eutimije Vlahe silno ogorčava i oni bi mogli lako očititi protiv njega kakav eksces. Komisija, koja imade istražiti ovaj predmet, neka se što prije odredi. Protiv Eutimija nije ustao samo narod radi njegove pljačke nego i domaći kaluderi, kojima je otimao svagdanji kruh.

Eutimije je dobro znao, da Vlasi u onoj krajini ne stoje u dobrim odnosima sa zagrebačkim biskupom radi desetina,

pa je svuda svijet bunio protiv njega. Iz Bešlinca, sela blizu Marče, napisao je zagrebačkom biskupu pismo u mjesecu martu 1631., u kojem najprije konstatira, da je krenuo iz svoga doma »ad visitandam et perlustrandam provinciam nostram nempe Krainam Ivanicensem«. Premda je u toj krajini rezidirao vladika marčanski, ipak se Eutimije toliko usmijelio, da proglašuje ovaj kraj »svojim«. Dalje piše biskupu, da su Vlasi u ivaničkoj krajini čuli, kako on kani kopati jedan ribnjak u onom kraju. Radi toga su došli, da se potuže pred Eutimijem, koji traži od biskupa, da odustane od svoje namjere, jer bi se mogli Vlasi grdno osvetiti. Eutimije želi, da biskup s njime u miru živi i zato neka ne kopa ribnjaka.¹

Slavonski zapovjednik Eggenberg ponovno je pisao samome kralju radi akcije Eutimija. Sredinom g. 1631. javlja kralj, da je apostolski nuncij pozvao k sebi Eutimija i da je voljan poći u Beč, ali uz pratnju od 200—300 oboružanih Vlaha. Kralj veli, da mu se ne smije ta pratnja dozvoliti i da ga, kad dođe u Beč, treba spremiti na sigurno mjesto. Ratno vijeće ne slaže se s ovim kraljevim nalogom, nego drži, da mu se mora dozvoliti pratnja od sto ljudi, jer ako mu se to ne dopusti, mogao bi učiniti mnogo zla, i sa svojim ljudima uteći u Tursku. Eutimije je doista pošao u Beč. Što je dalje s njime bilo, ne zna se. Znade se samo to, da je iza svoje smrti sav svoj imetak ostavio nećaku Aleksandru Stati iz Carigrada. Kad se ovaj nalazio u Beču 1634. godine, dao je u prisutnosti Pavla Damjana načiniti obveznicu, da su Vlasi dužni pokojnom Eutimiju tisuću carskih talira, koji se imadu isplatiti njegovim baštinicima. Dužnici Eutimijevi imali bi biti Vlasi iz Rovišta. Radi ove tražbine nastale su velike pravde između nasljednika Eutimija i Vlaha. General grof Schwarzenberg izvješćuje prema nalogu iz Varaždina ratnom vijeću 28. septembra 1635., da bi Ana Radulija, udova iza smrti vlaškog vojvode Nikole Petrašića (Petraška) imala dobiti kao rođakinja Eutimija od Vlaha 135 talira, ali se ne može nikako pronaći pravi dužnik, budući da pokojni

¹ Prepis se nalazi u rukopisu Krčelića: »Historiae ecclesiae Zagrabensis continuatio«. — Ostali se dokumenta nalaze kod Lopašića u prepisu iz »Vindica« 1636. juni f. 4, Registar Vindica nr. 64. 1626—1635. Vidi i Dr. Aleksa Ivić: Iz historije hrvatsko-slavonskih Srba op. c. p. 6. Ivić drži, da je patrijarha doista došao u krajinu, ali da se brzo u Tursku vratio.

vladika traži tu svotu radi svoje duhovne službe među Vlasima. Što se itče tražbine Aleksandra Stati, to se ona nikako ne priznaje, jer su Vlasi, istina, u Beču priznali svoj dug, ali su vladici za života dali 19 konja i zlatni lanac, kojega je on u Beču prodao za 100 forinti. Još ove iste godine sudio je kralj, da se Ani Raduliji imade isplatiti 135 talira tako, da se Vlasima odbije ta svota od njihove plaće.

Egzarsi pečkoga patrijarhe vizitirali su marčanski manastir, vladiku i kaludere. Vladika i kaluderi mnogo su se bojali ovih nezvanih vizitatora i morali su im za sve odgovarati. Tako pripovijeda Petar Petretić u svom izvješću, da je u godini 1655. došao takav jedan vizitator, koji je najprije vizitirao crkve i manastir Gomirje u Karlovačkoj ili hrvatskoj krajini. Tu je sakupio dvanaest srebrnih pehara i mnogo novaca osobito u škudama. Iz karlovačke krajine zaputio se u varaždinsku u samostan Marču, gdje je imao ostaviti sabrane dragocjenosti. Prije njegova dolaska poslali su kaluderi iz Marče jednoga brata Petretiću u Zagreb, da zatraži od njega liturgikon na grčkom i latinskom jeziku, koji je kaluderima u svoje vrijeme dao rusinski biskup Metodije Terlecki² kao knjigu odobrenu od Svete Stolice i koji je liturgikon biskup prije nekoga vremena posudio od kaludera, da je isporedi s liturgikonom, koji se upotrebljava u Marči u starom slovenskom jeziku. Kad je biskup kaludera pitao, što će im ta knjiga, budući da ne značu ni grčkoga ni latinskoga jezika, odgovorio je kaluder, da će naskoro iz hrvatske krajine u Marču doći patrijarhin egzarth, kojemu vladika i monasi moraju o svemu račun položiti. Ta je knjiga prigodom posljednje vizitacije unesena u katalog, pa bi se egzarth ljutio, da je sada ne nađe. Petretić dalje izvješćuje: »Postquam itaque idem visitator advenisset in monasterium praedicto in confinio Ivanichensi fundatum ibique depositis pecuniis et sciphis argenteis in superiori, ut illi vocant, confinio acquisitis, cepit ista Sclavoniae confinia visitare et elemosynas magis exigere quam petere magnam severitatem prae se

² Metodije Terlecki bio je spomenut u pismu Tome Hrena, ljubljanskoga biskupa 1629. god. kao propovjednik u Žumberku i drugim mjestima među Vlasima, koji je u Rimu radio zajedno s poznatim franjevcem Rafaelom Levakovićem na prijevodu brevira (Arhiv za jugosl. povjesnicu IX, 302).

ferendo et procul dubio in his confiniis tanquam amplioribus ac ditioribus non minus, si non multo plus, quam in superioribus sive eroaticis confiniis acquisivit, nam ita severum in extorquenda a Valachis pecunia se ostendit, qualem nullus ante illum visitator se exhibuerit... »Kad mu je jedan od narodnih vojvoda donio dvadeset škuda, nije htio na njih ni pogledati nego je uskratio blagoslov i zaprijetio se anatemom, ako mu se više ne da. U biskupskoj kuriji u Ivaniću na ručku tužilo se više vlaških vojvoda pred kapetanima Herbersteinom i Galerom na ovoga patrijarhinog egzarha radi njegove pljačke. Nakon toga tražio je biskup od vojničkih vlasti, da se sav sabrani novac i dragocjenosti zaplijene, ali su marčanski kaluderi sa svojim vladikom uvjerali zapovjednike, da je vrlo malo sabrano novaca i dragocjenosti.

U ovo vrijeme bio je marčanskim vladikom Sava Stanislavić.

Godine 1559. došao je opet patrijarhin egzarha u krajinu i tu je boravio na vizitaciji godinu dana. U njegovoj pratnji nalazili su se kaluderi, svjetovni svećenici i drugi Vlasi, koji su silom od naroda ubirali milostinju u karlovačkom i varaždinskom generalatu. Na polju blizu Zagreba susreo ga je biskup Petretić, kad se vraćao sa svoga imanja u pratnji dvojice isusovaca i dvojice kanonika. Biskup je već odavna čuo za njegov dolazak, ali ga lično nije poznao, pa je na prvi mah mislio, da je to glayom sam vladika Stanislavić. Kad je biskup zaustavio kočiju, sišao je s konja egzarha, da pozdravi biskupa. »Quem dum animadvertissem non esse Szavam episcopum, collegi eundem esse, de quo inaudiveram, visitatorem, et interrogavi eundem: Quis esset et unde veniret. Respondit semissum a patriarcha et venisse iam dudum, ut videret, quo in statu essent illorum in hac patria degentes christiani, — sic enim se ipsos appellant, nos autem non christianos, sed Romanos vocant.« Biskup je htio više toga od njega doznati i zato ga je pozvao, da pođe s njime u Zagreb, ali ga nije mogao nagovoriti. Egzarha je milostinju natovario na nekoliko konja.

Radj ovoga vizitatora dao je vladika Simu Kordića, kojega je Ferdinand III. postavio za arhimandritu u Lepavini, uvatiti i strašno izbiti batinama, jer egzarhi nije iskazivao čast, kako je

to zapovjedio patrijarha. Radi toga se egzarha pobojavao Kordića i utekao iz krajine u Tursku. Patrijarha je kasnije ekskomunicirao Kordića. Pismo o izopćenju upravljeno je u ćirilovskom pismu na vladiku Savu Stanislavića, kojega patrijarha zove vladikom »Vretanskim«.

Patrijarha izjavljuje, da je imenovanje Kordićevo za arhi-
mandritu nevaljano, jer ga on nije imenovao. Razlog izopćenja jest: »Cur ille fratres persequitur et coram dominis cum eis litigat, hoc est eos accusat...«

Egzarsi pečkoga patrijarhe i brojni kaluderi, koji su iz Turske prelazili na kršćansku stranu, zadali su uniji smrtni udarac. Oni su dolazili u ove krajeve, kao što vidjesmo pod zvučnim imenima. Kako su bili sami iz prostoga puka, to su se znali približiti njegovom srcu i širiti svoje ideje. Narod na krajini je mnogo trpio od vojničkih zaovjednika i radi toga su se egzarsi prikazivali kao njegovi politički zaštitnici. Aristokracija je sa svim silama nastojala, da doseljenici budu njezini kmetovi kao i drugi seljaci. I tu su se egzarsi umiješali i kazivali narodu, da mora ostati slobodan i da se ne da pod vlast gospode. Osobito su ustajali protiv zagrebačkoga biskupa, jer je na njegovim negdašnjim imanjima bio naseljen veliki broj »Vlaha«. Spor naroda s biskupom radi desetine, znali su vješto upotrijebiti i protiv unije. Osim toga su po svoj krajini raširili glas, da zagrebački biskup hoće posve podložiti marčanskoga vladiku, da će silom uvesti latinski jezik i zapadni obred u crkvi, da će uvesti »novu vjeru«. Pod utjecajem ove agitacije bila je čitava krajina u jednom plamenu i tu se nije moglo ništa raditi za uniju. Egzarsi su na mjestima, gdje je to bilo potrebno, nastupali s najvećom strogošću i prema vojvodama i osobito prema sjedinjenim monasima i marčanskim vladikama. Oni su ih prosto terorizirali. Marčanske vladike su morali šutjeti i primati emisare, jer bi inače pao na njih gnjev egzarha i patrijarha bi ih izopćio. Postupak zagrebačkih biskupa Vinkovića i Petretića prema marčanskim vladikama samo je utvrđivao egzarhe u njihovom razornom radu. Sa katoličke strane nije bilo ništa urađeno, da se unija razvije i učvrsti nego su naprotiv učinjene tolike pogriješke, a evo u prvim počecima pečke patrijarhe razvile su tako žilav i sistematski rad među naro-

dom. Koje je onda čudo, da je unija u svojim povojima umirala i da je morala uzmicati na čitavoj liniji i skloniti se kao sirotica u žumberačke gore? Velika ideja jedinstva kršćanstva na Balkanu bila je pokopana i sada je zauzela mjesto ljubavi i jedinstva mah borba do istrage i mržnja.

Među narodom, monasima i kod samih vladika nastala je opća smetnja. Više se nije pravo znalo, ko je sjedinjen, ko nije. Marčanski biskupi do Zorčića priznavali surimskoga papu namjesnikom Petrovim i glavarem crkve, ali je ta ideja bila vrlo blijeda i sve je više blijedila pod utjecajem borbe sa zagrebačkim biskupima o samostalnost vladičanstva. U svetinju hrama jedinstva s jedne i s druge strane uvlačila se malo po malo politika. Na jednoj je strani stajalo srpstvo, a na drugoj hrvatstvo. Srpstvo se u krajini stavilo pod zaštitu zapovjednika na granici, a hrvatstvo je s pravom protestiralo protiv cijepanja domovine i protiv prevelikih privilegija, koje su dobili doseljenici. Nakovanj u ovoj borbi bila je unija, koja je najviše stradala.

Zagrebački biskup Benedikt Vinković prema Maksimu Predojeviću i prema uniji.

Zagrebački biskup Vinković³ (1637—1642.), koji je naslijedio Franju Ergeljskoga⁴ (1628—1637.) zauzima

³ Vinković je rođen u okolici Jastrebarskoga 1581. Tako je od mladosti svoje bio u dodiru s žumberačkim Uskocima. Dugu je pravdu vodio sa Svetom Stolicom radi tako zvanih anata i propina, službenih daća, što ih je morao po tadašnjem običaju dati rimskoj kuriji. Radi toga nije dobio potvrde iz Rima sve do konca godine 1642. Umro je 2. decembra 1642. god. (Arhiv za povjesnicu jugoslavensku IX, 273—280; X, 145—222; Daniel Farlati: *Illyrici Sacri Tomus Quintus, Ecclesia Jadertina cum suffraganeis et Ecclesia Zagrabiensis. Venetiis 1775 apud Sebastianum Coleti, p. 571—579.*) Rafael Levaković, koji je bio pouzdanik i najbolji prijatelj Vinkovićeve, veli o njemu u jednom dialogu na kardinala Barberina: »*Conspice reverendissimum dominum Benedictum Vinkovich in philosophorum et theologorum studiis apprime eruditum, iuris utriusque doctorem, in sacris litteris, ecclesiasticis rebus, religionis dogmatibus, catholicae veritatis fundamentis, historicorumque monumentis versatissimum, qui pectoris sui bibliothecam morum probitate, vitae innocentia atque integritate, incorrupta fidei in Deum et homines conservatione ita exornavit...*» (Farlati *ibid.* p. 578.) Protiv prostenata vodio je u Medunurju žestoku borbu. Na ugarskom saboru napali su ga protestanti i iščupali mu bradu i brkove.

jedno od najvažnijih mjesta u rješavanju pitanja unije i odnošaja hrvatskih velikaša i hrvatskoga kraljevstva prema doseljenicima iz Turske. Godine 1619. poslao je njega i Petra Gala hrvatski sabor kralju s molbom, da se naseljenici predadu vlastelinskoj i zemaljskoj upravi. Isti sabor izabra ga 1626. god. svojim povjerenikom kod carskih komesara za konačno riješenje vlašškoga pitanja.⁵

Smatran je bio u domovini radi toga kao mučenik. Vinković spada među najveće zagrebačke biskupe.

⁴ U početku njegova biskupovanja poslali su doseljenici molbu na kralja, u kojoj vele, da se ne će pokoravati ni Isusovcima, ni zagrebačkom biskupu ni hrvatskim velikašima nego samo kralju i vojnim zapovjednicima (Registar Vindica nr. 64 od god. 1626—1635 u prepisu kod Lopašića). Ova je molba u vezi s njihovom molbom, što su je 1613. god. upraveli na generala varaždinskoga, da ne budu podložni zagrebačkom biskupu nego kralju i njegovim zapovjednicima (Lopašić: Spomenici Hrvatske krajine op. c. III. 439., 440.). Na tužbu biskupovu, da mu doseljenici ne će davati od zemlje desetinu, odgovara iz Graca Fridrik Trautmansdorf 15. jula 1630., da on dobro znade, dokle se protežu vlaška privilegija i da je križevačkom kapetanu naložio, da Vlasi imaju davati biskupu sve ono, što su do sada bili dužni davati (Epistolae ad Franciscum Erghelium. Archivum almae ecclesiae Zagrabienensis vol. I. n. 4). Križevački kapetan Ivan Bechsler javlja biskupu, da je dobio nalog od generala iz Graca, da Predavci u Zabrdu i Novakima moraju davati desetinu, ali »V. G. mi morate stanovito virovati, da niti su mojoj, niti Gosp. grofa zapovedi pokorni, niti za nju mariju govoreći, da su u usim, kako i vlaški sinovi privilegiati. Zato V. G. meni nato zroka i krivice ne adskribujte, jer bih V. G. iz drage volje u većšem dugovanju, nikamo u pravdenoj V. G. dužnosti i pravici uslužiti. Tomu usemu zrok je prokleti vlaški narod«. (Ibid. n. 5.) Trautmansdorf iz Varaždina javlja u mjesecu novembru 1630. Ergeljskom, da je opomenu ivaničkog kapetana, da biskupa ne smeta u njegovom pravu (ibid. n. 7). Ivan Vilim Galer javlja biskupu iz Križevaca 1632. 12. februara, da će sve poduzeti da Predavci iz sela Zabrde i Novaki daju desetinu od posjednutih zemalja (ibid. n. 8). Ergeljski je imao dosta neprilika i sa Eibeswaldom, kapetanom u Ivaniču, koji mu piše 1636. god. 23. maja, da Vlasi ne mogu plaćati ništa od mlinova, jer su sagrađeni na njihovoj zemlji (ibid. 26).

⁵ Ferdinand II. postavio je u to povjereništvo: Pavla Davida, imenovanog biskupa Pečujskoga, kraljiškog generala Trautmansdorfa, Mojsija Cirakija, »personalis praesentiae in iudiciis locumtenentem« i Stjepana Patačića, protonotara kraljevstva hrvatskog. Komisija je imala riješiti nastali spor između hrvatskog sabora i doseljenika, dotično između kraljiških zapovjednika i sabora. Imalo se raspraviti pitanje o davanju desetine i o civilnoj i vojničkoj upravi u granici. Hrvatski velikaši tražili su sve troje, a zapovjednici su se tome oprli (Lopašić: Spomenici II, 131—136). Kralj je za komisiju izdao posebne naputke 1626. god. 20. augusta (ibid. 136—138). Zastupnici hrvatskih staleža izručili su povjerenstvu spomenicu glede pitanja Vlahi (ibid. 138—141) istoga mjeseca. Kralj Ferdinand garantira Vlasima u pismu od 1627. novembra 15., da će stajati pod upravom zapovjednika, koje će on postavlja (ibid. 142, 143). Staleži hrvatski ponovno predlažu način, kako bi se Vlasi mogli podvrći pod jurisdikciju kraljevine Hrvatske 1628. u mjesecu julu (ibid. 143—145). Komisari odgovorili su na prijedloge hrvatskih staleža, da se Vlasi ne mogu na laku ruku i brzo podvrći pod jurisdikciju kraljevine (ibid. 146—148).

Vinković je sa prirođenom oštrinom i dalje zastupao prava zagrebačke biskupije protiv doseljenika.⁶ On je u tom radu navukao na sebe srdžbu i mržnju »vlaških sinov«. Ta je mržnja ostala i kasnije, kad je on postao biskupom zagrebačkim, dakle naravnim predstavnikom ideje ujedinjenja.⁶ U ovoj borbi radilo se o životnim interesima doseljenog naroda. Dakako da se tu nije mogla kasnije razviti ni s jedne ni s druge strane ljubav i povjerenje, koje je prvi uslov uradu za vjersko jedinstvo.

Delegati hrvatskih staleža pobili su razloge, koje su komesari naveli 1628. god. julya 7. i traže, da se doseljenici odmah podvrgnu pod jurisdikciju kraljevine Hrvatske (ibid. 148—150). Na osnovu dokumenata, što su ih vlastela predložila kraljevskom sudu u Požunu, riješio je ovaj, da se sva imanja, koja su Vlasi zaposjeli, imadu natrag povratiti (ibid. 150—153).

Vinković je bio za vremena zagrebačkoga biskupa Domitrovića u Požunu radi riješenja ovoga pitanja i poslao je opširno izvješće biskupu 1625. god. 28. novembra. On kaže, da je general slavonske granice savjetovao kralju, da se zemlja ostavi Vlasima, a domini terrestres da dobiju za to odštetu na drugim mjestima. Uz to je pristao kralj, pristali su i ugarski interesi, ali je Vinković tražio od Vlaha restituciju. (Arhiv IX, 145—147).

⁶ Godine 1635. nalazio se Vinković u Varaždinu kao delegat zagrebačkog biskupa Ergeljskog kod komesara. Dana 29. juna te god. piše mu biskup, da se u pitanju restitucije Vlaha imadu dobru nadati. Od Vlaha treba tražiti sve ono, što oni davaju generalima i kapetanima. Budući da su istima davali »ex praedio a Turcis obtento meliores captivos et partem animalium« bit će pravedno, da budu obvezani takve porcije davati i zagrebačkim biskupima kao zemaljskim gospodarima. Vlasi i Predavci, koje je oko Dubrave naselio biskup Zelnicaj-Stepanić (1598.—1602.) na kultiviranom tlu i koji su plaćali redovitu desetinu sve do vremena Sime Bratulića (1603.—1611.), kad su ubili prilikom desetovanja literata Pavla Lečenjeja, moraju davati desetinu kao i Dubravčani. (Epistolae ad Vinkovich, Archivum almae ecclesiae Zagrabienensis vol. II. n. 3.) Dana 30. juna iste godine traži Ergeljski od Vinkovića, da isposluje, da desetine plaćaju kmetovi na imanju Zabrde, koje je dao u zakup Simi Bojničiću i njegovoj braći biskup Gašpar Stankovački (1587.—1569., ibid. n. 4.). Vinković je brzo radio u Varaždinu. Dana 21. juna 1635. javlja Ergeljskom, da su komesari pozvali Vlahe i njihove zapovjednike na pregovore u Varaždin, ali da su oni odgovorili, da ne će doći, jer da nemaju nikakva posla sa vlastelom. Pitanje restitucije bit će po svoj prilici tako riješeno, da se Vlasi predadu kraljevstvu, a ne velikašima. Ovima posljednjima imala bi se dati odšteta ili u zemlji ili u novcu ili na taj način, da Vlasi plate stalan prinos. Što se tiče jurisdikcije nad Vlasima, to kralj želi, da si zadrži jurisdikciju vojničku, a civilna jurisdikcija mogla bi se predati kraljevstvu. Budući da delegati hrvatskih staleža traže civilnu i vojničku jurisdikciju, što ne će moći postići, to Ergeljski neka bude zadovoljan samo sa civilnom. (Epistolae ad Erghelium Archivum al. ecc. Zagrab, vol. I. n. 21.). Komisija u Varaždinu prekinula je posve svoj rad koncem jula 1635. god., jer hrvatski staleži nisu htjeli odustati od svoga zahtjeva, da im se Vlasi u vojntčkom i civilnom pogledu podlože. Vinković izvješuje o tome Ergeljskoga 27. jula (ibid. n. 22.). Kralj Ferdinand III. određuje 1639. marta,

Odmah u početku svoga biskupovanja otpočeo je Vinković žestoku borbu protiv Maksima Predojevića, marčanskoga vladike. On ga je pod svaku cijenu htio da makne s vladičanske stolice. Radi toga je u svojim tužbama pretjerivao dokazujući, da je Maksim ne samo šizmatik nego dapače i heretik i da su svi njegovi vjernici takvi. Vinkovićevo prikazivanje tadašnjih prilika u marčanskom vladičanstvu je neobjektivno i na mnogim mjestima iskrivljeno, jer je napisano u polemici, koja je zastirala jasne vidike. Osim toga miješao je obred s vjerom. Godine 1638. poslao je prvu tužbu kralju Ferdinandu III. U tužbi veli, da je Ferdinand II. kao kralj ugarski i slavonski osnovao 1630. god. novu biskupiju pod imenom Vratanijska u kraljevstvu slavonskom u diecezi zagrebačkoj bez znanja zagrebačkog biskupa Franje Ergeljskog, primasa ugarskog i nadbiskupa Kaločkog za Vlahe ili Rasciane, koji se nalaze u slavonskoj krajini i koji se služe grčkim obredom, a koji su raskolnici. Tu je biskupiju dao nekome Rascianu ili Vlahu, inače vasilijanskom monahu Maksimu Petroviću.⁷ Maksim je ogromna nezalica. Premda je za vrijeme imenovanja govorio, da je katolik, da je pokoran rimskom papi, da je u jedinstvu s katoličkom

3. nastavak komisije i imenuje komesarima: generala slovenske krajine i Petrinje Schwarzenberga, Tomu Mikulića, slavonskoga protototara Petra Zniku i Petra Špoljarića (Monumenta XVI. 202--205).

Diecezanski sinod zagrebačke biskupije, koji je održao biskup Ergeljski 1634. od 19.--21. juna, raspravljao je među ostalim i o odnosu katolika prema Vlasima. Mnogi su se župnici potužili: »Valachorum quoque seu Rascianorum, qui in finibus huius dioecesis iam pridem conserderunt, sacerdotes ac monachi ritus alioquin Graecanici, et tum ob id (da se naime kao Franjevci miješaju u prava župnička), tum vero graviore alios ob respectus cum praeiudicio fidei orthodoxae ac periculo animarum praesument quandoque populis dioecesis praefer alia matrimonii potissimum sacramentum administrare et homines romani ritus more ac ritu alieno copulare. Moniturus igitur erit Reverendissimus Dominus praelatus eorundem superiores ecclesiastici, ut in eos animadvertant, alioquin requirendi erunt superinde atque invocandi magistratus eorum saeculares, quorum opera coercantur (Constitutiones synodales ecclesiae Zagrab. pro clero dioecetano recussae et extractu notabiliorum pro iure ecclesiastico novissimo conciliorum ecclesiae Hungaricae e collectione Péterfiana adauctae iussu et autoritate excellentissimi ac reverendissimi domini Maximiliani Verhovacz. Zagrabiae, typis Neoszelianis 1805, p. 133--134).

⁷ Kralj Ferdinand III. nije osnovao svojim dekretom od 1630. novo Vratanijsko vladičanstvo, jer je ono već prije toga postojalo, nego je samo za vladiku nakon Sime Vratanje imenovao Predojevića. Vinković neprestano zove Predojevića Petrović. To isto čini povodeći se za njim i Rafael Levaković.

crkvom i da će primiti od pape posvetu i potvrdu, ipak je sve do ovoga vremena ustrajao zajedno s narodom i klerom u grčkom raskolu i herezi. Iz dekreta, koje je Maksim sa sobom donio nakon posvete u Peći od patrijarhe, vidi se, da je postavljen biskupom ne samo nad Vlasima u slavonskoj krajini nego i nad onima u hrvatskoj krajini, u Štajerskoj i u Ugarskoj oko Đura i Komorana. Radi toga neka se kralj savjetuje s učenim muževima i neka ili prisili Maksima, da izvrši ono, što je obećao, ili neka se odstrani bez uzbune među Vlasima sa vladništva, ako toga ne bi htio da izvrši. Na njegovo mjesto neka se imenuje pravi katolik (latinskoga obreda), koji pozna vlaške običaje, jezik, ćirilovsko pismo i crkveni obred. Takav se katolik lako može naći.⁸

Marčansko vladništvo stvara mnoga prejudicija za katoličku vjeru. Prije svega ta biskupija u katoličkoj zagrebačkoj biskupiji slabi katoličku vjeru i propagira grčku. Vlaški biskup brani prijelaz na katoličku vjeru i zove katolike hereticima i izopćenim. Maksim je preveo na raskol i one Vlahe, koje je Sime Vratanja kao vikar zagrebačkoga biskupa i kao opat opet ujedinio s katoličkom crkvom. Osim toga Maksim zavađa katolike na raskol na taj način, što lako dopušta razvod braka, radi čega mnoge katoličke žene i muževi prelaze na »vlašku vjeru«, da mogu novi brak sklopiti. Veliki je prejudic u tome, što je vladništvo osnovano na teritoriju biskupije zagrebačke bez znanja i pristanka zagrebačkog biskupa.

Da se sva ta zla uklone, neka kralj piše Maksimu, da postane katolikom i da prizna svoju ovisnost od zagrebačkog biskupa kao njego vikar za vjernike grčkoga obreda.⁹ Ujedno

⁸ Na leđima dokumenta stoji napisano na lijevoj strani: »Ratione episcopi, episcopatus ac conversione Valachorum«. Istom rukom napisano je na desnoj strani: »Copia supplicationis contra episcopum Valachorum Maximum anno 1638. suae maestati porrecta«. Na istoj desnoj strani označen je i naslov predstavke: »Ad sacratissimam caesaream et regiam maiestatem dominum dominum inhi clementissimum humillima supplicatio Benedicti Vijnkovich, episcopi Zagrabiensis«. Dokument se nalazi: Archivum almae ecc. Zagrab. Libelli supplices vol. I. tomus I. Ne nosi broja nego je umetnut sa ostalih pet listina između broja 121. i 122. na šestom mjestu.

⁹ Vinković vazda ističe, da to zahtijeva c. 14 extra (I. 31). Ovo je znanfeniti 9. kanon dvanaestoga ekumenskog i četvrtoga lateranskoga sabora za vrijeme pape Inocenca III. 1215. god. (Hefele: Conciliengeschichte Freiburg im Breis. Herder 1886. V. 885). Kanon glasi: »Prohibemus autem omnino, ne una eademque civitas sive dioecesis diversos habeat pontifices tanquam unum corpus diversa capita quasi monstrum, sed si

se neka naloži zapovjednicima na granici, da mirnim načinom porade oko toga, kako bi predobili za katoličku vjeru Maksima, njegovo svećenstvo i narod, jer će kao katolici biti vjerniji domovini i kralju.¹⁰

U početku godine 1639. 3. februara poslao je Vinković tužbu protiv Maksima Predojevića i u Rim na kongregaciju de Propaganda Fide. Traži, da kongregacija izradi na bečkom dveru, da kralj pozove u Beč Maksima i da ga tamo zadržati, ili da mu se naloži, da pođe u Rim i izvrši ono, što je obećao. U isto vrijeme neka se na njegovo mjesto namjesti drugi vladika, koji znade grčki obred, ali koji je katolik. On mora biti rođen u ovim stranama, ugarski državljanin, koji razumije vlaš. jezik i ćirilovsko pismo i koji će biti sposoban da propovijeda katoličku vjeru među Vlasima. On neka osnuje sjemenište za vlaške mladiće, u kojem će se odgajati domaći svećenici. Novi biskup neka imade titul sufragana zagrebačkoga biskupa, da se ne umnažaju biskupi u toj biskupiji. Kralj neka naloži svojim generalima i zapovjednicima na granicama, da sve to na zgodan način preporuče Vlasima. Vlaški biskup imade danas iz kraljevske kase 20 forinti na mjesec. Katolici mu daju stalni prinos u žitu i vinu. Kad se Vlasi ujedine sa svetom Stolicom, imat će marčanski biskup od katolika toliko, koliko danas dobiva od raskolnika. Vinković predlaže, da bi najbolji kandidat za marčanskoga vladiku bio franjevac Rafael Leva-

propter praedictas causas (aut diversas linguas vel diversos ritus) urgens necessitas postulaverit, pontifex loci catholicum praesulem nationibus illis conformen provida deliberatione constituat sibi vicarium in praedictis, qui ei per omnia sit obediens et subiectus. Unde si quis aliter se gesserit, excommunicationis se noverit mucrone percussus. Et si nec sic respuerit, ab omni ministerio ecclesiastico deponendum adhibito, si necesse fuerit, brachio saeculari ad tantam insolentiam repellendam. Na ovaj se kanon neprestano pozivaju Vinković i Petretić i Klokušicki kao na najveću zapreku, da se osnuje samostalno vladičanstvo za istočni obred. Rimska stolica i bečki dvor nisu se na njega obazirali u svojim dekretima, kao što vidjesmo. Ovaj je kanon crkvenom praksom bio posve dokinut, budući da su na istoku u mnogim gradovima na istom teritoriju sjedila po dva, dapače po tri samostalna katolička biskupa raznih obreda. Uz katoličke biskupe istočnog obreda bili su postavljeni biskupi za vjernike zapadnoga latinskoga obreda, koji su bili u velikoj manjini. Tako je udaren u najstarije doba temelj personalnoj jurisdikciji.

¹⁰ Archivum eccles. Zagrab. Libelli supplices vol. I. tomus I. n. 66. nalazi se isprava, u kojoj se nabrajaju prejudicija marčanskog vladičanstva protiv zagrebačke biskupije. Koncept je pisao sam Vinković pod posebnim naslovom: *Instantiae ad aulam episcoporum zagrabiensium incerti nominis.*

ković.¹¹ Rafael Levaković javlja iz Rima 12. marta iste godine: »Congregatio Propagandae fidei non solum gratas habuit litteras reverendissimae d. vestrae, sed laudavit summo opere zelum tam piū et sanctum, utque easdem in proxima coram sanctissimo habenda congregatione refferi ac proponi demandavit.«¹²

Tako je Vinković protiv Maksima poveo borbu u Beču i u Rimu. U isto vrijeme izdaje on 29. marta 1639. naputke za posebno poslanstvo, koje je imalo poći u Marču. Poslanstvo su sačinjavali Andrija Županić, arhidakon čazmanski i kanonik zagrebački, i Jakob Galović, ivanički župnik. Vinković je za njih napisao, kako će se vladati i što će govoriti pred vladikom i kako će odgovarati na njegova eventualna pitanja i prigovore. Posjetit će dakle vladiku u Marči nedaleko Ivanića, srdačno i bratski će ga pozdraviti i sve mu dobro zaželjeti. Poslije pozdrava sjetit će ga, kako je imenovan nakon Vratanje vladikom, kako je položio katoličku vjeroispovijest i obećio, da će poći u Rim na potvrdu i posvetu i kako se zakleo, da će svećenstvo i narod obratiti na katoličku vjeru. Budući da do sada nije svemu tome udovoljio, to se poziva, da to što prije uradi, jer će se poduzeti koraci kod kralja i u Rimu, da izvrši obećanje. Osebito mu moraju delegati naglasiti, da treba da bude vikar zagrebačkog biskupa u svemu od njega ovisan i njemu pokoran, kao što je to bio biskupima Domitroviću i Ergeljskom njegov predšasnik. Ako to ne obeća i ne učini, prema lateranskom kanonu upada u ekskomunikaciju, kao što je već radi nepokornosti i upao »et pro excommunicato haberi deberet, si esset denuntiatus. Denuntiatibur autem, si non pareret«. Dalje će mu delegati pred oči staviti prejedice, koje on čini: prvo, što katolike drži hereticima i izopćenima, drugo, što rimskoga papu smatra Antihristom, treće, što brani kvojim svećenicima i narodu polazak katoličkih crkvi, četvrto, što drži, da nije grijeh, ako Vlah ukrade štogod katoliku. Kad je Vinković bio prepozitom kaptola u Zagrebu, pitao je Maksima pred biskupom Ergeljskim: »Dopuštate li vi vašim Vlahom, da bi sze pophom zpoudali?«, odgovorio je: »Hochijes

¹¹ Sommario d'una lettera di Monsignor Vescovo Zagrabiense delli 3. febbraio 1639. Archivio della S. C. de Prop. Fide-Lettere Antiche Vol. 85. fol. 218 col. Dr. Borković.

¹² Arhiv za povjesnicu jugoslavensku X. 180.

li, da gha u pakal porinem«. Ako vladika sa svojim monasima odgovori: ako bi mi i bili katolici, ne bi mogli ostaviti grčkoga obreda, neka delegati kažu: »cum tali graeco ritu possunt esse catholici, modo errores deponat et alias credant, quod sancta mater ecclesia credit, pontifici subsit, novum calendarium assumat«. Vinković preporuča delegatima, da prije svoga polaska dobro prouče Belarminovu knjigu »De controversiis«, jer je glavna preka između istočne i zapadne crkve o izlasku Duha Svetoga, o čistilištu, a posebice o mjestu, gdje se ono nalazi, o materiji euharistije, da li je naime, Hrist posvetio u kvasnom ili beskvasnom kruhu, o blaženstvu svetih na nebu, jer katolici vjeruju, da oni poslije smrti idu ravno u nebo, a raskolnici svašta o tom brbljaju.

Na koncu Vinković upućuje delegate, da je nakon svoje instalacije i sam i preko svojih poslanika i preko kaludera po više puta zvao Maksima k sebi, ali on do danas nije htio da dođe.¹³

Starac Maksim primio je poslaustvo u Marči. Obećao je, da će posjetiti zagrebačkoga biskupa i da će se tu čitavi spor možda moći riješiti. I doista mi ćemo uskoro vidjeti Maksima na dvoru nadbiskupovom u pratnji mladoga kaludera G a b r i j e l a M i j a k i ć a.

Kogod prouči ove naputke, moći će odmah uvidjeti, da delegacija nije mogla glavne svrhe postići, da dođe do sporazuma i ljubavi. Biskup je nastupio sa žestinom i oštrinom koja je u ovakim slučajevima vrlo netaktična. Vinković ne traži samo pokornost rimskom papi i uniju, nego on naziva Maksima heretikom, traži, da uzme novi kalendar, upisuje mu u krivnju razne stvari, za koje sam veli, da ih je doznao po čuvenju. Sve su to bile uvrede za osjetljivog i ponosnog vladiku graničara, kojima je junaštvo i borba bilo u krvi. Sveta Stolica imala je istom riješiti odnošaj između zagrebačkih biskupa i marčanskih vladika. Tamo se predmet na prijedlog Vinkovićev baš u ovo doba rješavao. Trebalo je dakle čekati odluku. Mjesto toga Vinković sam rješava stvar

¹³ Original se nalazi u nadbiskupskom arhivu »Ecclesiastica« XI, A, Vol. II, n. 8/69.

i proglašuje marčanskog vladiku svojim vikarom i naziva ga ekskomuniciranim.

Dakako da Predojević nije mogao pristati na postavljene uslove i zato se iznova otvorila borba između katoličkih glava. Tužbu Vinkovićevu protiv Maksima poslala je kongregacija de Propaganda fide nunciju u Beč. Nuncij je u jednoj audienciji intervenirao kod kralja i ostavio mu tužbu radi informacije. Budući da je od posljednje tužbe proteklo godinu dana i budući da se u tom vremenu mnogo toga moglo izmijeniti, poziva nuncij Vinkovića u pismu od 31. marta 1640. da što prije pošalje o čitavom pitanju vlašškoga vladičanstva opširno izvješće.¹⁴ Ovo pismo bečkoga nuncija Gašpara Matēja primio je Vinković 5. maja i na njega ukratko dva puta odgovorio. Sve mu se to nije činilo dostatnim, pa je s toga izradio opširnu spomenicu o čitavom pitanju i poslao je 14. juna 1640. nunciju. Kao razlog izvješća navodi ove riječi iz zakletve Svetoj Stolici: »Haereticos et schismaticos pro posse meo persequar et impugnabo cupiens etiam Raschianos sive Valachos schismaticos in dioecesi mea Zagrabiensi locatos et residentes salvos fieri et ad agnitionem veritatis pervenire«. Nakon kratkog historičkog prikaza marčanskog vladičanstva do vremena Maksima Predojevića prelazi Vinković na crtanje unutarnjega vjerskog i crkvenog života u vladičanstvu i stavlja konačno svoje prijedloge za riješenje teškoga problema. Prije svega nastoji da silom dokaže, kako su klerici i laici ovoga vladičanstva ne samo »raskolnici« nego i »heretici«. Takvih hereza nabroja u svemu šest. Prva je u tome, što rimskoga papu drže Antihristom, a ostale katolike hereticima i prokletim; druga, što smatraju, da je ispovijed pred katoličkim svećenikom veliki zločin; treća, što misle, da štogod ukrasti od rimskoga katolika nije nikakav grijeh ili ako jest kakav mali grijeh, manji je nego ako se štogod ukrade Turčinu; četvrta, što vjeruju, da ako Vlah što ukrade i jedan dio dade svećeniku, da krađa nije grijeh i da ne treba činiti za grijeh pokore niti treba vratiti ukradeno. Prema tomu — tako zaključuje Vinković — bi bila ova nacija »furatissima er rapacissima«. **Peto**

¹⁴ Epistolae missiles episcop. Zagrab. archivum almae eccles. Zagrab. Cl. 3.

krivovjerje sastoji se u tome, što, kako se čuje, vlaški svećenici uče, da mogu po svojim molitvama izbaviti dušu iz pakia, ako im se daje dobra milostinja. Osim toga Vlasi govore, da svećenici mogu na sebe uzeti grijeh vjernika i da za njih mogu odgovarati pred sudom božjim. »Unde sacerdotes illorum talia erronea docentes ac miseris barbaris suadentes aliorum peccata in se quandoque assumunt pro magna elemosyna et ita et se ipsos et illos in gehennam intrudunt.« Sedma je hereza u tome, što vjeruju, da ni jedna zla pomisao nije grijeh, ako ne prijede u čin. Imade i drugih krivovjerja, koje naučavaju svećenici i Vlasi i vjeruju kao članke vjere, ali ih Vinković radi kratkoće ne može da navodi.

O znanju biskupa i svećenika i o vjerskom životu kod Vlahu veli Vinković, da su vladika i svećenici velike neznalice, koji ne znadu ništa drugo da čitaju nego ćirilovsko pismo. Ni biskup, ni kaluderi, ni svećenici ne propovijedaju riječ božju, jer ne znadu. Radi toga se tuže Vlasi pred katolicima: Kad bi naš vladika, naši svećenici i kaluderi nama tako propovijedali riječ božju, kako vama propovijedaju vaši svećenici, onda bi mi bili dobri i sveti. Prosti narod nema nikakvih škola. Zato ne pozna kulture nego živi po šumama, koje krči i hranj goveda. Voli više ratovati u šumama nego u otvorenom polju. Potpuno je odan sujevjerju, gatanju i vračanju. Barbarški je i divlji.

Tako je Vinković nabrojio »hereze« marčanskog biskupa i njegova klera. Međutim svome dokazivanju sam nije vjerovao, jer odmah iza toga kaže, da bi trebalo ipak ispitati, da li je vladika i njegovo svećenstvo doista »raskolničko« i »heretičko«: »Ad explorandum veraciter, utrum dictus episcopus ac suus clerus vere sit catholicus et cum Romana ecclesia unitus. sequentia media adhibenda«. Koja su to sredstva? Prvo je posve razumljivo i sastoji se u tome, da Maksim odmah pođe u Rim i da se tu daje potvrditi i posvetiti, kako je obećao, i da prizna svečanim načinom uniju s rimskom crkvom. Drugo je sredstvo posve nerazumljivo, jer Vinković traži, da se Maksim prizna vikarom u svemu ovisnim od zagrebačkoga biskupa. Što imade s vjerom posla priznanje ili nepriznanje ovisnosti od zagrebačkoga biskupa? Vidjeli smo, da je sam Vinković go-

tovo sve do svoje smrti vodio borbu s Rimom radi anata, koje nikako nije htio da plati, pa ipak iz toga nije slijedilo, da je »raskolnik«. Rafael Levaković pače piše 8. februara 1642. Vinkoviću iz Rima u Zagreb, da kardinal Barberini radi otpornosti Vinkevićeve, »poche govoriti, daze hochemo odwrechi i zpuntariti. A ya (Levaković) mu rekoh, da toga ne mizlimo. premda imamo uzroke velike odwrechisze videchi da tolyko maloye prostimano nasse ponizno prosenye i tolyke molybe za ludo zu derzane.«¹⁵

Razlog, zašto bi se imali »odwrechi« bio je i taj, što Levaković do tada nije mogao postati marčanskim vladikom. Vinković nije prema propisima kanona pohodio Rima za čitave četiri godine svoga imenovanja za biskupa pečujškoga, kako se to razabire iz njegova pisma od 20. februara 1638.,¹⁶ a ni kasnije kao biskup zagrebački nije išao u Rim. Iz svega toga nikako ne slijedi, da je Vinković bio »raskolnik«, a još manje da je bio »heretik«. Isto se tako ne može tvrditi za Maksima Predojevića, da je bio »heretik« i »raskolnik«, što se nije htio priznati vikarom zagrebačkog biskupa.

Ako biskup to dvoje učini — tako nastavlja Vinković — onda se on i njegovi vjernici mogu smatrati rimskim katolicima i Predojević se može trpjeti na biskupskoj stolici svdo svoje smrti, koja može svaki čas nadoći, jer je starac od sedamdeset godina. Jedna Vinkovićeva opaska na ovom mjestu vrlo je zanimiva. On kaže: zašto velim, da se mogu Vlasi u tom slučaju smatrati rimskim katolicima? Zato, jer oni sami sebe zovu katolicima, ali orientalne crkve. Prema tomu su vladika, svećenstvo i narod sebe zvali katolicima istočne crkve. Jasnijega svjedočanstva od ovoga ne treba za uniju.¹⁷

Dalje Vinković govori o sredstvima, koja bi se morala upotrijebiti, da se Vlasi obrate i da se odstrane od njih vjerske bludnje. Prvo je sredstvo, da se Maksim odstrani, ako se ne

¹⁵ Arhiv za povjes. Jugosl. X, 202.

¹⁶ Arhiv X, 166—169.

¹⁷ Cur scribo: pro catholicis Romanis haberi possunt? Quia et ipsi se ipsos catholicos, ast orientalis ecclesiae appellarent.

pokori, i da mu se oduzme plaća od 240 rajnskih forinti, koje dobiva iz kase vojvodine Štajerske. Nadalje treba na njegovo mjesto postaviti katoličkoga biskupa u osobi *Rafaela Levakovića*, koga će Vlasi primiti bez uzbune. Osim toga neka generali i drugi zapovjednici zgodnim načinom pripreve narod na ove promjene. Vođe Vlaha treba odlikovati vojnim častima, da tako budu što vjerniji.

Najvažnije je sredstvo kod obraćenja Vlaha, da im se u početku dopusti grčki rito, ali kad uznapreduju u katoličkoj nauci, onda se malo po malo može kod njih pokapati taj obred, kao što je tu urađeno u Istri, Pivki, Kršu, Liču i Dragi Vinodolskoj, gdje su Vlasi radom dobrih pastira odbacili grčki i primili latinski obred i danas se ne zovu Vlasima nego Hrvatima.

Isto tako imao bi se za neko vrijeme, dok se ne učvrste u katoličkoj vjeri, ostaviti stari kalendar i kasnije uvesti novi.

Novome vlaškome biskupu *Rafaelu Levakoviću*, Hrvat, imenovanom biskupu *Smederevskom*, koji je mnogo zaslužan za ilirski narod, koji je dobro poznat bečkom dvoru i kardinalima i koji pozna ćirilovsko pismo i grčki obred, a što se tiče dozvole za nošenje odijela, koje mora vladika nositi, lako će je dobiti iz Rima, treba dati u pomoć nekoliko katoličkih svećenika.

Isto se tako imadu među Vlasima podići škole, u kojima će se učiti ćirilovsko pismo. U Zagrebu na *Griču* neka se osnuje sjemenište za odgoj klera.

Novi biskup dobivao bi plaću, koju su do sada dobivali marčanske vladike. Osim toga pomagao bi ga zagrebački biskup, a dobio bi pomoć i od katolika *Bošnjaka*, *Predavaca* i *Slavena*, koji žive među Vlasima. Novome biskupu trebalo bi dati radi zaštite »*brachium saeculare*«.

Na dan obraćenja *Sv. Pavla* 25. januara 1642. pošao je biskup *Vinković* u čazmanski Kaptol i ondje svečanim načinom protestrao na kaptolskoj sjednici protiv samostalnog marčanskog vladičanstva i protiv vladike *Maksima Predojevića*. U protestu, o kojem je načinjen opširan zapisnik, nabrajaju se sve dosadašnje tužbe protiv *Maksima Predojevića* i protiv samostalnosti vladičanstva.¹⁸ U ovo doba bio je *Maksim* živ.

¹⁸ Original u: Archivum almae ecc. Zagrab. Ecclesiastica XI. A. vol. II. n. 8/76. Na koncu dokumenta je pečat čazmanskog kaptola i napisano:

Međutim velike tužbe Vinkovićeve na dvoru nisu imale većega uspjeha. Pače tamo se počelo sumnjati u iskrenost nastojanja Vinkovićevih. Predbacivalo mu se posve otvoreno, da sve ovo radi ne zbog duhovnih koristi nego zbog svojih materijalnih probitaka. Radi toga morao se on pred kraljem braniti u jednom spisu od 20. jula 1642. Iz toga se spisa vidi, da je Maksim već umro. Njegova smrt pada dakle između 25. januara i 20. jula 1642. godine negdje u proljeće.

Kao razloge, da ne ide za materijalnim koristima u obraćenju Vlaha, navodi Vinković prvo sve svoje dosadašnje spise, koje je slao u Beč, iz kojih se niti iz jednoga retka ne može razabrati, da je to istina. Nadalje, ako bi se Vlasi i obratili na katoličku vjeru, on od toga ne bi imao nikakvih koristi, jer su oni stavljeni kao i katolici među njima pod carske privilegije. On se treće mora brinuti za obraćenje Vlaha, jer to od njega traži zakletva, koju je položio. Međutim, ako bi on i tražio kakve materijalne koristi od Vlaha, na to ima puno pravo, jer su oni zaposjeli njegove zemlje.

O njegovim iskrenim namjerama može se kralj najbolje na taj način osvjedočiti, ako napiše generalima i zapovjednicima na granici, da pruže »brachium saeculare« katoličkim propovjednicima, koje je on pripravan poslati među Vlahe.¹⁹

Rafael Levaković i unija u Marči i Žumberku.

Rafael Levaković je jedan od najznamenitijih naših ljudi u prvoj polovici sedamnaestoga vijeka. Svojim umom i svojim radom pronio je na daleko slavu reda Sv. Franje, čiji je bio

ovo: »Lecta per capitulum. Gregorius Gorianzki, lector et canonicus Chasmensis m. propria«. Na hrptu je napisano: »Contradictio et inhibitiō ratione episcopatus Valachici Vretaniensis intitulasi in dioecesi zagrabiensi fundati. Item ratione collationis eiusdem episcopatus Maximo Pietrouich, monacho Basiliano, per Ferdinandum secundum facta«. Na prvoj stranici odozgora i na posljednjoj na donjem kraju pribilježena je godina 1642. Vinković tvrdi u spisu, da su se Vlasi doselili u godini 1609. i 1610. Za imenovanje Maksimovo kaže, da je uslijedilo na prijedlog kapetana, koje je darovima podmitio Maksim.

¹⁹ Archivum almae ecc. Zagrab. Ecclesiastica XI. A. vol. II. 8/87. Izvana je napisano: »Copia litterarum per reverendissimum dominum Benedictum Vinkovich, episcopum Zagrabiensem, ad sacratissimam caesaream ac regiam maiestatem ratione conversionis et salutis Valachorum in dioecesi Zagrabiensi residentium anno et die intro annotato missarum«.

član od malenih nogu, roda i naroda svoga. Rodio se kao i Vinković, s kojim je kroz čitavi život bio vezan najintimnijim vezama, u Jastrebarskom podno žumberačkih gora na koncu šesnaestoga vijeka. Već je kao mladić došao u dodir s Uskocima, među kojima će kasnije raditi za svetu stvar. Proputovao je Vlašku i ondje nastojao za uniju predobiti nadbiskupa Uriela i vojvodu Bassarabe.²⁰ Posjetio je Lavov i duboko odande prodro u Rusiju. Za Uriela i Bassarabu napisao kasnije spis »De processione Spiritus Sancti«, u kojem dokazuje istinitost katoličke nauke u ovom pitanju. Umni Glavinović preporučio ga u Rimu kao svoga nasljednika u uređivanju crkvenoglagoljskih knjiga god. 1622. Od te godine pa do smrti, koja pada između 1650—1653. god., proživio je s malom iznimkom cijeli svoj vijek u Rimu.

Vinković je u početku godine 1639. poslao predstavku u Rim, da se marčanski vladika Maksim Predojević odstrani s vladičanske stolice i da se na njegovo mjesto postavi Levaković. Ovaj su predmet u Rimu kod kongregacije de Propaganda fide pomno ispitivali, radi česa se Levaković ljutio. Tako on javlja 27. juna 1639. god. iz Rima Vinkoviću, da se riješenje pitanja »vlaškog« biskupa sve više oteže i da je papa povjerio stvar kardinalima Spadi i Palloti na ispitivanje, koji je imadu iznijeti na jednoj partikularnoj sjednici. Ta se sve do sada nije mogla održati radi bolesti tajnika Ignolija.²¹ Dana 14. augusta iste godine javlja, da se njegova stvar o imenovanju za »vlaškoga« vladiku nalazi neprestano na ispitivanju. Radi toga će se on u septembru povratiti kući, da može saradivati sa svojim zaštitnicima i prijateljima. Vesela srca ostaviti će Rim i kurijalce.

I doista Levakovića nalazimo u Hrvatskoj u početku godine 1641. Ovaj put je bio njegov dolazak skopčan s misijom među Vlasima. On je htio pred dvorom u Beču i pred kurijom u Rimu dokazati, da je jedini sposobni kandidat za marčansko

²⁰ Arhiv za povjesnicu jugosl. X, 173—174; ibid. IX, 285—312. Šalje nadbiskupu i vojvodi spis »De processione Spiritus Sancti«, za kojega veli: »Cum ergo Deo comite incolumis Leopolum Russiae peruenissem atque optata sese mihi praebuerit commoditas, en tuae humanitati promiss debitum pendo...«

²¹ Ibid. X, 181, 182.

²² Ibid. X, 183.

vlađičanstvo. Misionarski posao započeo je u Žumberku i obišao sva sela žumberačkih Uskoka propovijedajući svuda katoličku nauku.

Žumberčani bili su neprestano pod puškom i nožem.²³ Zapovjednici postupali su s njima okrutno tako, da su se 1619. pobunili protiv svoga lajtnanta V i v a i ubili ga u gradu Žumberku.²⁴ Protiv kapetana Rudolfa P a r a d e i s e r a, koji je bio pravi krvolok siromašnih doseljenika, dizale su svakim danom sve veće tužbe. Paradeiser je povlačio ljude za najmanje sitnice pred sud u Žumberak samo zato, da može opljačkati i tu-

²³ Iz godine 1610. sačuvan nam je popis Uskočke žumberačke vojske. Husara je bilo 50 na carskoj plaći, »item zwelf vuyoden, vundter jedweden 50-haramien, mehr absonderlich 200 schüezen, die man janitscharen genant, vber welche 4 voywoda gewest«. Pod kapetanom Dajom Vukovićem imade 50 husara. Svega skupa je bilo 910 ljudi na vojničkoj hrani. U Slunju imadu 4 vojvode sa sto momaka, koji naizmjenice služe. U Švaři kod Karlovca dvojica vojvoda sa 50 momaka, u Kamneskom jedan vojvoda sa 34 momka. Uskoci se tuže, da ih dosta ne uzimaju u vojsku u ovim teškim vremenima, gdje ih na jednom gruntu sjedi 12—14, na kojem je nekada živjela jedna porodica (Monumenta XVI, 2, 3).

U ovom vremenu spominju se ovi znamenitiji Žumberčani: Grđina Šinković, »Uskok«, sudac u Žumberku, i njegov brat Matijaš, kojima daje Ferdinand II. posjede u Kupčini i Željeznom radi njihova junaštva, koje su pokazali u borbi protiv Turaka (ovjerovljeni prepis darovnice u arhivu Dušana Preradovića—Kuševića). Isti kralj daje u leno Petru Dojmoviću, Uskoku, naselja u selu Kupčina u žumberačkim vlastelinstvu »unseres fürstenthumbs Grañ« (K. K. Statthaltereiarhiv zu Graz unter Exped. 1635. August 2. f. 115., 116). God. 1628. 11. jula riješava krivnje Franju Delišimunovića, kojega je optužio kapetan Paradeiser, da ne će polagati prisega pred upraviteljem u Žumberku Jankom Zuliberkom, Marstaller regimentski sudac hrv. i primorske krajine (ibid. f. 177—179). G. 1630. 14. januara na tužbu Strahinje Jurjevića sudilo se u Žumberku Petru Garapiću i Ivi Mahovliću radi razbojstva, jer su oteli u Metlici jednom čovjeku grozd i barilce vina (ibid. f. 45—50). Tu se spominju Vuk Garapić i Petar Vlatković. Ivan Mahovlić sa svojim sinom Grgom morao je zato platiti vlastelinstvu 75 dukata. Radi tužbe je kasnije Mahovlić ubio Jurjevića i utekao. U Zagrebu su ga uhvatili sinovi Jurjevićevi i dali otpremiti na sud u Žumberak. Oдавle je iz tmanice utekao i sad se okolo skiće (ibid. f. 19—32). Isti Jovan Mahovlić tuži iste godine Rudolfa Paradeisera kralju, što mu je oteo par volova, dvije krave, dvadeset kablova vina sa svim, što je imao u kući osim srpa i noža (ibid. 98, 99). Novak i Sekula Radatović tuže 1633. g. kralju kapetana Paradeisera, da ih je dao uhvatiti i baciti u tamnici u Mehovu, kad su išli svojoj regimenti na granicu. Kasnije ih je pustio iz tamnice, ali je Novaku oteo dva para volova, 30 ovaca, a Sekuli jedan par volova, dvije krave i 30 ovaca. Petra Radatovića ili »Warusa« dao je ubiti (ibid. f. 19—32; 96, 97). G. 1632. 20. septembra Mile Štrbac tuži sudu Mikulu, Rusanu i Vukmana Vračovića, jer su ga napali u njegovoj kući. Svjedok je bio Vuk Stić (Steytsch). Paradeiser je osudio tužitelja i tužene na sto dukata, koje su morali njemu platiti (ibid. f. 45—50).

²⁴ Monumenta XVI, 90—93.

žitelje i tužene.²⁵ Konačno su se Uskoci usmjelili, da pošalju tužbi na samoga kralja protiv ovoga zločvora. Kad koji od Uskoka umre — tako se veli u tužbi — prodaje Paradeiser njegovu zemlju drugima, premda ostaju iza smrti žena, djeca i rođaci. Namješta sam na svoju ruku bez pitanja naroda suce u Žumberku. Sa upraviteljem grada Petrom Arnjakovićem (danas Hrnjakovićem) učinio je ugovor, prema kojem dobiva od svega, što se opljačka, osmi dio. U novom Mestu umro je trgovac, kojemu su Uskoci bili dužni neke manje svote novaca. Jedan je Uskok morao upravitelju grada za pet groši duga trgovcu dati dva vola vrijedna 30 talira. Kad se do-

²⁵ Jovan Dragičević tuži se kranjskom namjesniku, da mu je Paradeiser oteo zemljište, koje je njegova porodica uživala već od 1535. god., kad je njegov pred Rausa Dragičević dobio to zemljište u leno (K. K. Statthaltereiarhiv zu Graz Exped. 1635. f. 104—107). Paradeiser odgovara, da mu nije pokazao darovnice (ibid. f. 19—32). Dragia Ognjanovac tuži kapetana, da mu je oteo zemljište i dao ga Mikuli Dragičeviću, vojvodi. On je to zemljište dobio od Paradeisera radi toga, jer je platio globu mjesto Cvjetka Garapića od 77 dukata (ibid. 108). Radul Škarić tuži kapetana, što mu je oteo 20 ovaca, dva vola i trideset forinti. Kao razlog toj otimačini navodi, što je prije sedamnaest godina preko Mihajla Milakovića s voljom roditelja ugrabio jednu djevojkicu (ibid. f. 100). Paradeiser tvrdi, da je otmica bila nedavno i da je kod nje sudjelovao i Radul Kordić (ibid. 19—32). Ilija Dobričić i Mikula Bastašić bili su sudeni radi toga, što su Škarića pred Karlovcem pustili na slobodu (ibid. f. 45—50). Rade Proliček, Uskok tuži Paradeisera, što mu je oteo zemlju i dao je Jovanu Vujčiću za 18 lota srebra (ibid. 102). Uskocima se dakle sudilo u Žumberku u gradu. Iz tužbe Žumberčana protiv upravitelja grada Janka Zuliberka god. 1628. 10. jula radi toga, što ih je nazvao bundžijama i prekršiteljima zakletve, vidi se, da su uz suca Pavla Marstallera bili i prisežnici: Vuk Augustin Paradeiser, senjski kapetan, kapetani: Ivan Budački, Pavao Čolnić, Ivan Franjo od Siegesdorfa, Ivan Melegrudić, Martin i Juraj Pehernik, Duro Janković, Martin Sandrić, Matija Čolnić, Mikloš Mogorić; Duro Ljubanović, zastavnik trubljač u Karlovcu; dvojica građana iz Metlike, Ozlja, Mehova; četvorica iz Kostajnice, dvojica iz Krčkoga, samostana u Kostanjevica, četvorica iz Karlovca (ibid. 180, 181). Jovan Magovac tužio je pred Paradeiserom gradskog suca Grgura Šinkovića, da mu je oteo četiri vola i odveo ih u tvrđavu. Kapetan nije htio primiti njegove tužbe (ibid. f. 94, 95; 19—32). Vojica Drakolić tuži se, da ga je kapetan bacio u tamnicu. Pustio ga je na slobodu, kad mu je obećao dati 20 lota srebra, dvije pitome kune i dva vojnička mjesta (ibid. 93; 19—32). Petar Dančulović, Voja Vardarić, Draginja Ognjanovac i Voja ml. Vardarić tuže kapetana radi izvršene pljačke. Kad su se jednom vraćali iz Ozlja kući, uzeli su gladni jednom seljaku za tri krajcare kruha. Radi toga je kapetan uzео Dančuloviću 30 ovaca i jednog vola, Vardariću 30 ovaca (ibid. f. 87, 88). Paradeisera su tužili Mikula Vračević (ibid. 85, 86), Novak Obradović (ibid. f. 84), Jovan i Radoj Sekulić i Radul Bulić (ibid. 19—32). Tu se spominju Petar Hrnjaković i Mihajlo Strahinić. Kapetan je učinio velike nepravde Jovanu Bukviću (ibid. f. 90, 91)

šao potužiti kapetanu, on ga je globio sa novih 38 talira. Jednom su se četiri uskočka vojnika vraćala za nevremena kući i sklonila se pod krov jednog seljaka, koji je ubio vojnika Jankovića Gabru. Grđini Šinkoviću, sucu dao je četiri akova vina i nije mu se ništa dogodilo, nego je još sudac udovici ubijenog oteo sav imutak. Jedan od Uskoka prodao je drugom vojniku pod obrstarom »Beygott« konja za srebrni pehar i nešto novca. Kapetan Paradeiser kaznio ga je radi toga sa 60 talira globe. Sirota uskočka žena imala je tri sina. Dva su joj služila u vojsci, a treći je bio kod kuće. Budući da nije mogla platiti najamnine, bacio ju je Paradeiser u tamnicu, što je za Uskoke najveća sramota: »welches wider unser Landtsbrauch ist, dann bei uns nichts mehr ainem undächtlich macht als arresta und gefangnussen«. Kad je oberst »Beygott« došao u Žumberak da kupi vojnike, dozvolio je to Paradeiser, ali je ipak ženama svijuu onih, koji su se prijavili, oteo sve imanje. Jedna siromašna udovica morala je iza smrti svoga muža ponovo otkupiti zemlju. Za nju su se zauzeli Petar Garapić i Mihajlo Čučić, koje je kapetan radi toga proglasio buntovnicima, jer da mu o glavi rade. Radi svijuu ovih nepravdi tužili su se Uskoci pred kapetanom, ali je on izjavio, da sva njihova prava ne vrijede ni 6 krajcara. Vojvodi Ivanu Vukeliću oteo je tri para volova. Uskoci mole kralja, da ih izbavi od ovoga zlo-tvora, jer se ovako dalje ne može živjeti: »dann wür je einmall bey diser beschwerlichen Seruitut und unbillichen procedere uns nicht lenger erhalten, sondern nolentes volentes umb ein anderes Orth, wo wir uns und die unsrigen erhalten khönten bewerben müesten«. Kralj neka ne dopusti, da se s njima kao tužiteljima ne dogodi ono, što se dogodilo jednom zastajniku, koji se išao u Beč žaliti, i zato ga je kapetan ubio.²⁶

Kralj je naložio gradačkom ratnom vijeću, da izvidi cijelu ovu stvar. Vijeće je zatražilo od Paradeiseri izvještaj o tužbi 1633. 22. juna i on odgovara iz Melhova iste godine 29. augusta. Odgovor mu je pun laži.²⁷ Sud je održan u Ljubljani i dakako da je pravo dobio — kapetan.²⁸

²⁶ Original: K. K. Statthalterreichsarchiv zu Graz; Exped. 1835. August 2. fol 163 i. Uskoci su se potpisali: N. und N. die gemain und Lehensleuth der Ussgogen zu Sichelberg etc.

²⁷ Ibid. 147—162. Na prvu točku tužbe odgovara, da Uskocima nije nikada bez razloga zemlje otmiao. Uskoci su slali k njemu usinene tužbe

Ovo smo spomenuli samo radi toga, da se vidi, kako su bile teške prilike u Žumberku i kako su s narodom postupali oni, koji su bili također zvani, da podržavaju red i moral.

U to doba pada misionarski rad Levakovića među žumberačkim Uskocima. Prije svoga polaska u Žumberak došao je Levaković u Zagreb, odakle javlja sekretaru kongregacije de Propaganda Fide Ingoliju 24. februara 1641., da je posjetio bana i ostalu gospodu, koja su ga ljubazno primila i u velike hvalila njegovo nastojanje oko obraćenja Vlaha. Osobito su mu se sklonim pokazali osim bana: Vuk Frankopan, zapovjednik hrvatske ili karlovačke granice, Schwarzenberg, zapovjednik slavonske ili varaždinske granice, grofovi Zrinjski i Frankopani, koji imaju pod sobom oko

i on je među njih poslao Mihajla Hranilovića, da podnesu tužbe pismeno. Na koncu traži Paradeiser, da se kao buntovnici Uskoka pozovu u Gradac i zatvore: Mihajlo Čučić, Danijel Despotović, Petar Vlatković i Jovan Vukelić.

²⁸ Izvještaj u originalu u ovom procesu nalazi se ibid. f. 198—213. Uskoci nisu mogli prvi put pristupiti raspravi jedno zato, što su se bojali Paradeisera, a drugo zato, jer im je bilo daleko u Ljublanu ići. Međutim ipak se jedan od njih podufao svjedočiti protiv Paradeisera, a to je bio Petar Heraković, brat Jovana Herakovića, kojega je kapetan svojom rukom sabljom ubio u dvoru Ainnot g. 1629. Paradeiser je u svoju obranu iznosio, da se pokojnik prije svoje smrti s njime »pomirio« i da su svjedoci tome: vojvoda Vukman Paunović, Jovan Pernečić i Vujica Badovinac. Sud je konačno donio odluku, da se Paradeiser gledom na ubijstvo Herakovića rješava krivnje, obzirom na prodaju zemljišta imade u miru pustiti Uskoke. Oficire i upravitelje, koji su nesposobni za službu, imade udaljiti i na njihovo mjesto druge sposobne postaviti. Uskoci se imadu suditi »secundum mores patriae«, a ne prema žumberačkim statutima, jer će na ovaj način radi velikih gloga posve osiromašiti. Civilne stvari imadu se suditi u Žumberku, a kriminalne na regimentnom sudu. Polovica plijena mora se dati Uskocima. Koliko je bio objektivan sud, vidi se najbolje iz ovoga dodatka osude: »Sonst ist wissundt und menigklich bekhandt, wass gestalt diese Uskchkohen vorhero gegen den Armen leuten und Underthanen bei Ihren wohnung am weg und strassen für ein procedere geführt, vor welfichen niemanden weder mit der perschon noch den guet sicher wär, alss das man sich vor ihnen nit anderst alss den Erbfeindt Christlichen Namens besorgt, von der Zeit an aber da Herr Paradayser ihnen zum Haupt vorgestelt worden, den Ernst und Fleiss mit gebürlichen einsehen gebraucht, dass grausambe vorheer in schwung geweste für leicht und nichts geachte unremediert gebliebene tiranische Rauben, plinderung und einmördern auch hinwegnehmung der güetter etwas aufgehört hat«.

Ovaki postupak silio je Uskoke, da su se iz Žumberka selili u varaždinsku krajinu. Tako se u urbaru od g. 1656. spominju kao iseljenici 23 posjednika, a među njima: jedan Kačić, dva Raića, jedan Heraković, jedan Dragošević, jedan Milković, jedan Prelučan, jedan Lalić (u Krajin L. — Archiv, Vicedom — A., Lamer, Sichelburger-Akten, fskl. 5). U istom urbaru nabrali su se među ostalim ova sela u Žumberku: Klilain Khrauiakh (Kravljak), Dorff Seltza (Selca).

šest tisuća Vlaha. Oni su obećali ne samo pomoć, nego su zaklinjali Levakovića, da za ljubav božju radi na obraćenju Vlaha. Biskup zagrebački Vinković sav je uronio u taj posao. Jedino nije zadovoljan s toga, što Levaković nije došao iz Rima kao posvećeni marčanski vladika. Biskup nije dozvolio da stanuje u franjevačkom samostanu, nego je morao u njegovom dvoru odsjesti. Mnoge je darove dobio od velikaša. Jedan dio od njih dao je zagrebačkim kapucinima, drugi franjevcima, treći bolnici, a sebi je zadržao samo jednoga konja, kojega mu je darovao grof E r d e d i, da može obilaziti krajinu na svom misionarskom putu. Nedavno je bio u Žumberku i propovijedao je u blizini Metlike u župi Svete Nedjelje. Vlasi su mu sabrali 400 groša kao dar, ali on nije htio uzeti nego samo jedan groš govoreći, da mu nije na srcu materijalni dobitak nego samo spasenje njihovih duša. To se Uskocima Svete Nedjelje jako svidjelo. Oni su novac dali crkvi svojoj na dar. Ovaj se slučaj proćuo po cijeloj krajini i sada govore u Rovištu, gdje je glavno gnijezdo Vlaha, da je došao fratar i da propovijeda staru vjeru, a ne će uzimati nikakvih novaca ni darova, kao što uzimaju kaluderi. Ivanu Tininu, koji se nalazi u službi bana kao kapelan i kojega ban voli kao svoga sina, predložio je čitavi plan o obraćenju Vlaha i naglasio je, da za svoj trud ne će ništa drugo tražiti, nego ono, što mu je najnužnije za život. Do sada se još nije izjavio za uniju nego je

Gross Khrauiakh, Vogkhlekh (Poklek), Dorí Ossuna (Osunja), Gerouisa (Cerovica), Pryszikha (Prisjeka), Dorff Sietschiatz (Siječevac), Danna (Dane), Grabertz (Grabar), Hressauatz (Brezovci), Tychollschey (Tihočaj), Petschunno (Pećno), Wudinaczkh (Budinjak), Thomascuatzkh (Tomaševci), Petritschauatzkh (Petrička Vas), Draschtschenerch (Drašći Vrh), Naschelleznom (Željezno), Under Kuptschina (Donja Kupčina), Kuptschinna, Ostertz, Strakinnitsch (Strahinići), Unter i Ober Dandtschiellautsch (Dančulovići), Schimrakonitsche (Šimrakovići), Javor, Stupe, Novo Selo, Černik, Gergetiči, Višći Vrh, Hartje, Visoče, Plavci, Hum, Reštovo, Sošice, Jezernice, Cvjetiše, Veliki i Mali Malinci, Rajakovići, Bujići, Doljani, Drage, Veliko i Malo Liješće, Brašljevica, Grič, Kamenica, Dragoševci, Kašt, Prisela, Dragišići.

Protiv Paradesera podigli su tužbe još: Petar Rajaković (Statthalterci-Archiv zu Graz unter Exped 1635. Aug. 2. f. 81), Strahinići (ibid. 83). Spominje se Hija Sović (Zhouitch-Zorić?), Mikula i Jovan Deanović (ibid. 45—50; 112), Verničić, Lorenčić, Vukosalić (ibid. 147—162; 135), Cvjetko Kosović (ibid. 89).

samo udarao na grijehе i neslogu vjersku. Opaža, da je na svaki način potrebno, da se predobije njihov »perfidni« biskup, jer se on grozi svima s anatemama, da ne ostave njegove nauke. Vrlo mu dobro dolazi, što se u Rimu uvježbao prilikom štampanja brevijara u starom slovenskom jeziku. Mora da propovijeda istine vjerske od početka, kao što su činili prvi apostoli, jer Vlasi ne znadu ništa. Malo po malo mora se u Uskoka poroditi želja za riječi Božjom.

Što se tiče svoga imenovanja, moli da se požuri, jer se iz jednoga pisma, što ga je nuncij pisao Vinkoviću, razabira, da se tome imenovanju ne bi protivio ni kralj. Čim dobije dekret o imenovanju, odmah će se vratiti u Rim radi posvećenja. Ponovno će doći u ove krajeve i nada se uz pomoć velikaša, da će za dvije godine moći u Rimu štampati staroslovenski brevijar.²⁹

Iz Svete Nedjelje vratio se Levaković u Zagreb. U proljeće iste godine 1641. pohodio je sva ostala mjesta u Žumberku i važnija naselja u varaždinskom generalatu. Iz žumberačke župe u Mrzlopolju piše 20. svibnja pomenutom tajniku kongregacije pismo i veli, da se tamo nalazi vlaški pop ili svećenik, koji mnogo naginje uniji, ali je priprost i »idiota«. Levaković imade želju, da ga nauči pobožno čitati liturgiju. Osim toga mu tumači kršćansku nauku, jer pop ne zna, u čemu se sastoji naša vjera nego samo uvijek govori: Ja vjerujem u Hrista Sina Božjega i Mariju Divicu! U varaždinskoj krajini sastao se s Maksimom Predojevićem, kojega zove »pseudobiskupom«. Vlasi u toj krajini lako bi se dali predobiti za katoličku nauku, jer su željni nauke i riječi Božje. I sam vladika Maksim ne bi bio tako renitentan, kad ga ne bi u bludnji podržavao jedan od njegovih monaha Gabre Miakić. Pod njegovim utjecajem čini vladika mnoge ekscese. I Gabre Miakić dao bi se s vremenom i s ustrpljivosti predobiti za katoličku vjeru, ali bi mu se morala dati neka plaća i neko mjesto. To će se sve moći istom onda izvršiti, ako kongregacija izade u susret molbi zagrebačkoga biskupa, da Levakovića postavi svojim koadjutorom za vjernike istočnog obreda. Među Vlasima u ovoj krajini nalaze se mnogi ka-

²⁹ Starine 20, 22, 23.

tolici. Za te bi trebalo češće priređivati prilikom raznih crkvenih svečanosti pontifikalija i propovijedati u slavenskom jeziku, što bi silno djelovalo na kaluđere i na vlaški narod. Vinković je vremešan čovjek i imade mnogo posla, a osim toga je bolestan tako, da on ne može taj posao vršiti. Radi toga neka mu se dade koadjutor u osobi Levakovića, koji će se za to brinuti.

Do sada je Levaković obratio četiri žene, koje su se rastavile sa svojim katoličkim muževima i preudale se za raskolnike. One su pred njim položile vjeroispovijest i dvije od njih pomirile su se sa svojim bivšim muževima, a druge dvije u dogovoru sa svojim muževima vratile su se svojim roditeljima obećavši uzdržljivost. Među Vlasima imade mnogo slučajeva razvoda braka. Pošlo mu je za rukom uvjeriti petoricu Vlaha o istinitosti katoličke nauke o nerazriješivosti bračne veze. Oni su uzeli natrag svoje zakonite žene.

Bio bi se uputio i u ostale krajeve, gdje stanuju Vlasi, ali mu to nisu dozvoljavali poslovi njegove franjevačke provincije. Od Ingolija je nakon odlaska iz Rima primio samo jedno pismo, u kojem ga poziva, da se vrati natrag i da se posveti štampanju glagoljskog brevijara. Levaković odgovara, da znade vrlo dobro svoju dužnost i da ne će štediti truda. On će dobro prosuditi, koliko će za sada biti bolje raditi na obraćenju Vlaha u dva kraljevstva slavonskom i hrvatskom, nego li štampati knjige, osobito kad se imade pred očima, da su u tom radu uz njega svi velikaši.

Kralju nije ništa pisao o svojem imenovanju za biskupa. Iščekuje njegov odgovor i prema tomu će se ravnati. Ako je kongregacija uslišala molbu zagrebačkoga biskupa u pitanju njegova imenovanja za koadjutora, neka se odmah počne sa procesom i neka mu se pošalju dekreti, jer će Vinković sve troškove platiti. On će brzo doći u Rim, da primi biskupski red.³⁰ Na blagdan Svetoga Petra i Pavla, koji je tada pao na 9. juna, propovijedao je Levaković u Marči. Kad se u Zagreb vratio, našao je kod Vinkovića dekret, koji je kodgregacija poslala preko bečkoga nuncija. U dekretu se protiv njegova imenovanja za marčanskog vladiku ističu tri teškoće: prva je u

³⁰ Starine 20, 23--25.

tome, što Vlasi u Žumberku, koji se zove »Monte Feletrio« ne spadaju pod zagrebačku biskupiju i prema tomu ne može biti njihov vladika vikar zagrebačkog biskupa. Druga je teškoća u tome, što je on latinskoga obreda, pa ne može biti njihov biskup, jer su oni grčkoga obreda. Treća poteškoća, što nema do danas zatražene informacije o čitavom pitanju od nuncija Germanije. Levaković piše iz Zagreba pismo tajniku kongregacije 20. augusta 1641. i odgovara na pojedine prigovore. Sto se tiče prvog prigovora, ističe, da treba znati, da je zagrebačka biskupija vrlo velika i da obuhvaća kraljevinu Slavoniju između Drave i Save, zatim Hrvatsku sve do Hrastovice, Bosiljeva i Ogulina, širi se do Mure i proteže se u Ugarsku više od jednoga dana hoda, prema istoku i jugu dopire do Požege, u kojoj je u starini bio kaptol s crkvom Sv. Petra, kao što se vidi iz pisama pisanih od toga kaptola, koje je Levaković čitao u zagrebačkom biskupskom arhivu. Prema zapadu u starini obuhvaćala je zagrebačka biskupija Celje s čitavim gradskim područjem, i Metliku s gorom prema Žumberku. Kasnije ili radi nemarnosti zagrebačkih biskupa ili radi drugih razloga čitavi grad Celje i dobar dio žumberačke gore, za koju se ne zna, ko joj je dao ime »Monte Feletrio«,³¹ i u kojoj stanuje dobar dio Vlaha pod upravom žumberačkog kapetana, okupirani su od susjednih biskupija. Kada dođe u te krajeve arhidakon iz Zagreba, ne će ga svećenici primiti govoreći, da pripadaju Akvilejskoj biskupiji, a ako dođe vizitacija sa strane te biskupije, onda govore, da potpadaju pod zagrebačku biskupiju. Ali dopusti li se, da žumberački Vlasi, kojima upravlja kapetan baron Paradeiser, dobar prijatelj i zaštitnik Levakovićev, ne potpadaju pod zagrebačku biskupiju, svakako živi mnogo hiljada Vlaha nekoliko milja daleko od Žumberka na imanjima zagrebačkih biskupa. Prema izvještaju kapetana u Ivaniću u kapetanatu križevačkom i koprivničkom nalazi se hiljadu i sto vlaških kuća. Prema iskazu vladike Maksima imade ih na teritoriju zagrebačke biskupije jedanaest hiljada

³¹ »Monte Feletrio« nije dakle Marča, kao što bi se dalo zaključiti prema nekim dokumentima arhiva de Propaganda Fide, nego označuje Žumberak. Prema tomu kongregacija je marčanskoga biskupa često zvala i »Vescovo di Monte Feletrio« i vodila je mnogo računa o uniji u Žumberku od najstarijih vremena.

kuća. Novi doseljenici neprestano dolaze u tolikom broju, da se Maksim tuži, da nema za tolike vjernike svećenika. U Žumberku imede danas samo dvojica svećenika: jedan mirski i jedan kaluder. Treći od njih kaluder u Mrzlopolju umro je nedavno.

Što se tiče druge poteškoće, u prvom listu Vinkovićevom na kongregaciju je doista stavljen prijedlog, da se Maksim udalji s vladličanske stolice na taj način, da se pozove ili u Rim ili u Beč i za njegova boravka da se postavi Levaković vladikom. Međutim u drugom posljednjem pismu nije Vinković tražio odstup Maksimov, jer se tomu protivi kralj, nego je molio kongregaciju, da Levakovića imenuje svojim sufraganom i da mu se dade makar kakvi biskupski titul. Prema tomu nema sada govora o tome, da bi Levaković bio vlaškim biskupom i da bi mijenjao obred.

Nuncij je u Beču dostatno o čitavom pitanju informiran.²⁵

Što se tiče svoga susretaja s Predojevićem, izvješćuje Levaković, da je dan prije svetkovine Sv. apostola Petra i Pavla došao u Marču, koja se nalazi udaljena od Ivanića oko tri talijanske milje. Maksim mu je pokazivao crkvene knjige napisane srpskim pismom u jeziku starom ilirskom kao bibliju, mineju, euhologion, životopise svetih otaca i druge. Pokazao mu je i breve Pavla V., kojim je imenovao »Vrotonicha« »vlaškim« biskupom i u kojem mu je dozvolio, da osnuje samostan u Marči i da sagradi crkvu sv. Mihajla od kamenja stare crkve sviju Sveth, koja još danas stoji i udaljena je od manastira za puščani metak. Kad je Levakoviću pokazao dekret, kojim je imenovan od Ferdinanda vladikom 1630. i u kojem stoji, da mora ići u Rim na posvetu, a on je išao u Peć, pitao ga je, Levaković, zašto nije izvršio obećanja i zašto se dao rediti od raskolnika, za koga se ne zna, da li je posvećen ili nije. Maksim je odgovorio, da nije zato išao u Rim, jer mu je nuncij kardinal Pallota, u čije je ruke položio vjeroispovijest katoličke vjere, kazao, da ne treba ići u Rim, nego da se može posvetiti, gdje hoće. Le-

²⁵ Starine 20, 25—27.

vaković je na to rekao *concesso sed non dato*, da je ta izjava nuncijeva točna, ali je on ipak imao namjeru, da se Maksim dade posvetiti od katoličkog biskupa, koji je pokoran sv. Ocu. Maksim je odgovorio, da je u Beču nunciju prikazao velike poteškoće koje bi iz toga nastale, da on ne ide u Peč radi rukopoloženja, pa mu je nuncij kazao, da slobodno ide. Kad ga je dalje Levaković pitao, zašto nije nakon toga pošao u Rim, odgovorio je, da časti i poštuje rimskoga papu, ali da nije mogao na put radi svojih čestih bolesti. Ako mu Njegova Svetost osigura putovanje, on će poći lično u Rim. Levaković ga je dalje pitao, zašto mjesto sebe nije poslao u Rim jednog kaludera, kad je on bio bolestan. Odgovorio je, da nije imao ni jednoga sposobnoga za taj posao, a osim toga se sam nadao, da će moći lično poći u Rim.

Poslije podne poveo je vladika Levakovića u svoj vinarograd i odande mu pokazao gorje Baba i ostale gore prema istoku i jugu i rekao mu: svuda ovuda stanuju Vlasi. Levaković je mislio, da je sad na osami došlo vrijeme, da govori s Maksimom o vjerskim pitanjima i on mu razloži, kako će morati teško odgovarati pred Bogom, što će biti njegovom krivnjom upropaštene tolike duše, jer se niko ne može spasiti, ko se nalazi izvan katoličke crkve, čija je glava rimski Papa. To mu je dokazivao iz riječi Hrizostomovih, Ciprijanovih i Augustinovih. Biskup je na to rekao: Dakle svi moji postovi, sve moje molitve i pokore ne će mi ništa pomoći ni meni, ni mojem narodu? Ništa — odgovorio je Levaković — ako su učinjene izvan jedinstva crkve. Da proliješ i krv za ljubav Hristovu, ne bi se mogao spasiti, kako veli Hrizostom i Ciprijan, ako si izvan crkvenog jedinstva.

Maksimu je bilo vrlo žao, što kod ovoga razgovora nije mogao biti prisutan njegov arhidakon Gabre Mijakić. Kod večere bio je vladika silno uzbuđen i ponovo je pitao, zar će on biti osuđen uza sve svoje molitve, pokore i postove. Na to se ustao i sam otišao od stola, a svi su ga kauderi gledati

začudeno i ustrašeno. Levaković je na to kaluderima dokazivao istinitost katoličke nauke o primatu. Sutradan na svetkovinu opet je svima govorio o povijesti raskola. Ovoj konferenciji prisustvovala su i vlaške vojvode, koje su izjavile na samo Levakoviću, da bi one prešle na katoličku vjeru, da ih ne priječi vladika i kaluderi. Radi toga neka mu zabrani ili Papa ili kralj, da ne priječi prelaze na rimsku vjeru. Osim toga neka se zabrani dolazak kaludera iz Turske u ove krajeve. Levaković je to tražio od generala Schwarzenberga.

Na koncu ovoga pisma veli Levaković: »Il Massimo e perversissimo et ogni giorno imbracciato. Credo tuttavia che con pazienza è familiarita si guadagnareble«. ³³

U pismu, što ga je Levaković pisao tajniku kongregacije de Propaganda Fide 10. septembra 1641. god., nalazi se opis jako zanimive dispute između Maksima Predojevića i Gabre Mijakića s jedne strane, Levakovića i Ratkaja s druge strane. Maksim je naime s Gabrom došao u biskupov dvor kao gost. Razlog prve njegove posjete bio je u tome, da se nađe neki sporazum između obojice. Tu je priliku upotrijebio Levaković, da razgovara s jednim i drugim o jedinstvu crkve. Na disputu je bio pozvan i Ratkaj, koji je nekada bio član Družbe Isusove, a sada bijaše kanonikom zagrebačkim, a koji se smatrao kao okretan disputator. Ratkaj je imao govoriti s Maksimom, a Levaković s Gabrom. Međutim Ratkaj je odviše učeno raspravljao tako, da ga Maksim nije pravo mogao ni razumjeti. Posvadili su se u pitanju florentinskoga koncila. Maksim se silno razljutio radi riječi Ratkajevih i prekinuo raspravu. Levaković je dotle govorio s Gabrom o običnim domaćim stvarima. Opisuje ga ovako: Živahan je i pametan. Voli knjige i razumije ono malo knjiga, što ih kaluderi u Marči imaju. Sofista je, uporno se drži svojih riječi. Tvrdoglav je. Visoka stasa, duga lica, oko trideset godina star. Nakon razlaganja Levakovićeve o primatu i beskvasnom kruhu na liturgiji priznao je Gabre sve, ali je izjavio: Sve su te stvari istinite, ali bi ja radije postao Turčinom, nego da držim s vama latinima, jer nas vi mrzite i proganjate. Levaković je odgovorio: Ne isplati se, da postaneš Turčinom, kad ti je dostatno, da podeš

³³ Straine 20, 27—29.

u kuću davolju, jer vidim, da si upoznao i priznao istinu, ali je ne ćeš privatiti. Mi vas ne mrzimo niti proganjamo, nego mrzimo vaš raskol i tvrdoglavost. Zatim mu je Levaković predložio, da radije studira, i ne da sluša grčke laži. Pozvao ga je, da dođe u Rim na nauke. Tu će naučiti latinski, grčki i talijanski jezik. Troškove će platiti Sveta Stolica. Kad je taj prijedlog kasnije iznio Gabre pred Maksimom, razljutio se je ovaj i rekao: »Anathema Sathana. E come ho da restar io solo. Se vuoi andar, va con mia maleditione...«

Na to je Vinković pitao Maksima, zašto ne drži kondicija, koje je prihvatio njegov predšasnik Sime i zašto ne živi u pokornosti Svetom Ocu, koji mu je dozvolio, da na imanju zagrebačkoga biskupa podigne manastir. Maksim i Gabre odgovorili su: »I mi držimo papu za papu i za glavu crkve. Što još hoćete? Neka dođe papa, dodite vi i propovijedajte Vlasima, radite tu vašu uniju, mi ne ćemo biti protivni. Na koncu su kazali Vinkoviću: Vi, monsignore, ne znate naše stvari — Levaković dodaje, da je doista tako, jer ništa od obreda ne razumije — i vi nama činite na tisuće nepravda. Pustite, da se razgovaramo s Levakovićem, jer on sto puta više znade o našim stvarima nego vi svi skupa. I ako nas on ne natjera na uniju, ne će nas niko drugi natjerati.

Kad je vladika odlazio, još ga je jednom bez ikakva razloga Ratkaj uvrijedio.³⁴

Kratko vrijeme iza toga krenuo je Levaković na put u Rim. Iz Gorice napisao je pismo pomenutom tajniku kongregacije, u kojem moli, da se povoljno riješi molba zagrebačkog biskupa radi njegove osobe. Biskup ne traži, da mijenja obred, nego će on sam biti njegov sufragani i nastojat će doći u vezu i prijateljstvo s Vlasima i s vlaškim biskupom Maksimom. On bi stanovao u Ivaniću, da može što bolje izvršiti svoju zadaću.³⁵ Dana 28. decembra 1641. napisao mu je Vinković pismo u Rim. Iz njega se vidi, da se opet radilo o tome, da Levaković postane »vlaškim« biskupom, jer Vinković veli: »W vuasem ha-

³⁴ Starine 20, 29—31.

³⁵ Ibid. 31, 32. U Ljubljani se nalazio 13. septembra (Arhiv X. 197).

bitusu nebi vaz dugho terpeli med zobom (Vlahi), zato de mutando habitu indulgentiam prozete. Ktomu akouam Wlaska Biskupia u ruke doyde, y od odonuda bude pomoch. Moreze y nekoya Plebanya pridati, ako bude potrebno. Moreze takaise y prouisia a Caeseare et Styriacis dobity, ako budete in Confiniis ztali.«.³⁶

Levaković se javio zagrebačkom biskupu 28. juna 1642. jednim pismom iz Rima, u kojem mu kaže, da je nuncij iz Beča javio, da je umro Maksim, »pseudoepiscopus schismaticus Valachorum«. Nuncij hvali nastojanje biskupovo oko nasljednjika Maksimova u osobi Levakovića i ističe, da će kralju ponovno o tom pitanju govoriti. Levaković će nastojati, da prijedlog prodre i u Rimu. Boji se, da ne bi kancelar kralja okrenuo na drugu stranu.³⁷

U srpnju (5.) iste godine piše Levaković ponovno pismo Vinkoviću, u kojem mu žestoko prigovara, što je kralju nakon smrti Maksima za vlaško vladičanstvo predložio trojicu kandidata, među njima na prvom mjestu njega, zatim nekoga Bjelavića, koji nije najbolje opisan u Rimu i koji ne može postati vladikom. Jedan od te trojice imao bi biti i sufragana biskupov za vjernike istočnoga obreda. Rimskoj stolici nije predložio za sufragana trojicu nego samo Levakovića i sad se može dogoditi zabuna, premda je za njega bilo već sve spremljeno i dekreti su se imali samo otpremiti. Levaković savjetuje, da se Maksimovo mjesto uopće ne popunjuje, nego da se postavi vikar. Gabru Miakića treba poslati u Macedoniju, tobože na nauke. Ako bi tražio u Rimu vladičanstvo, neka se tamo pošalje.³⁸

Levaković je rekao posljednju svoju riječ o vlaškom vladičanstvu 16. augusta 1642. On je silno razočaran, što ne može dobiti to vladičanstvo. Kriv je ostrogonski nadbiskup, koji ga je tako brzo zaboravio. Međutim on će se dati i dalje na posao i pripravan je dati svoj život za obraćenje raskolnika našega jezika u drugim krajevima, kad već ne može raditi u domovini.

³⁶ Arhiv X, 199.; Ex tabulario S. C. de Prop. Fide — Littere di Albania, Bosna, Bulgaria et Illyrico v. 125. f. 51.

³⁷ Arhiv X, 212.

³⁸ Arhiv X, 214, 215.

Savjetuje, da se Vlasima ne daje biskup. Gabre neka se pošalje u Macedoniju na Svetu Goru.³⁹

Iz ovih izvještaja Levakovićevih slijedi:

1. Levaković je mnogo objektivniji u prosuđivanju prilika u marčanskom vladičanstvu, ali i njegov izvještaj na mnogim mjestima treba korigirati iz dva razloga. Prvo zato, što je on bio rival Maksimov na biskupskoj stolici i zato je nastojao, da ga prikaže u što gorem svijetlu u pogledu njegova vjerskoga uvjerenja, nazivajući ga svuda »raskolnikom«. Drugo zato, što se ni on nije mogao otresti pogriješke, da ne miješa obred s vjerom.

2. Maksim Predojević sa kaluderom Gabrom priznavali su primat, ali nisu htjeli priznati vikarijata zagrebačkoga biskupa. To su oni smatrali unijom u krivom smislu. Zato se Maksim pred Levakovićem hvalio breveom pape Pavla V. kojim je udaren temelj samostalnog vladičanstva među doseljenicima.

3. U Žumberku je misao unije bila jača nego u ostalim krajevima. Tu je već u prvoj polovici sedamnaestoga vijeka bila prilično uređena duhovna pastva tako, da su se nalazili svećenici na najvažnijim tačkama. Kaluder u Mrzlopolju godine 1641. bao je vrlo sklon uniji, premda je onamo došao po svoj prilici iz Gomirskoga manastira, koji se kasnije toliko opirao jedinstvu. Žumberčani su primili Levakovića kao anđela, što on sam ističe. Oni su mu dali i darove. U Žumberku je katolička misao u ovo doba bila tako jaka, da se i sama marčanska sjedinjena biskupija prosto zvala »žumberačkom biskupijom«. Prema tomu imade posve krivo Grbić, kad u svojoj nesmotrenoj i suludoj mržnji prema svemu, što je katoličko, tvrdi, da je potpisivanje za uniju u Žumberku izvršeno u Pribiću istom 6. marta 1761. »i to sa ljudima vojnicima, koji su pošli na vojsku i koji su u punoj ratnoj opremi stajali u gladi pred svojim vojničkim starešinama, gdje im je ređ slušati sve bez pogovora, pa makar im na mah i glave s ramena pole-tjele.«⁴⁰ Unija u Žumberku vuče svoje porijeklo od 1611. god.

³⁹ Arhiv X. 216, 217.

⁴⁰ Karlovačko Vladičanstvo op. c. p. 133.

i prije, a onaj akt u Prjbiću je samo protest i pravedna obrana protiv presizanja i nasilja vjerskoga gornjokarlovačkoga vladike, koji je htio pomoću graničarskih zapovjednika zapaliti u katoličkom Žumberku vjerski plamen i vjersku intoleranciju.

